

УДК 37.013.42
DOI: 10.24144/2524-0609.2023.52.33-36

Бондар Тамара Іванівна
доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту
Мукачівський державний університет, м.Мукачево, Україна
tamara_bondar@yahoo.com
<http://orcid.org/0000-0001-9484-9336>

ДІЯЛЬНІСТЬ ЛІТНІХ ЗАМІСЬКИХ ТАБОРІВ США В СИСТЕМІ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

Анотація. Розглядаються питання превентивної роботи з неповнолітніми, схильними до девіантної поведінки, в США. Наголошується, що останнім часом в Україні зростає кількість неповнолітніх, які не дотримуються норм і правил поведінки в суспільстві. Їх поведінка є девіантною. Таких неповнолітніх зазвичай відносять до так званої «групи ризику», оскільки відхилення у поведінці дітей і підлітків становлять небезпеку для їх подальшого розвитку і продуктивної взаємодії з суспільством. Підкреслюється, що проблема девіантної поведінки неповнолітніх в тій чи іншій мірі характерна для багатьох країн. Тому доцільним є вивчення зарубіжного досвіду організації превентивної роботи з неповнолітніми. Зокрема, значні здобутки в цьому плані є в США. Мета статті – виявити особливості превентивної роботи з неповнолітніми в умовах літніх заміських таборів США. Використано теоретичні методи (вивчення наукових джерел, аналіз, синтез, конкретизація, абстрагування, узагальнення), що дало можливість констатувати наявність широкої мережі заміських літніх таборів в США, які ефективно забезпечують превентивну роботу з неповнолітніми. Проаналізовано деякі особливості організації превентивної роботи з дітьми і підлітками в заміських таборах.

Ключові слова: неповнолітні, девіантна поведінка, літні заміські табори, профілактика, корекція, діти групи ризику, США.

Вступ. У будь-якому суспільстві існує певна система норм і правил поведінки, дотримання яких є обов'язковим для всіх членів суспільства. Поняття «норма» може вживатися в широкому значенні – «правило, якому підпорядкована будь-яка діяльність», тобто, норма – це закон діяльності, а також у вузькому значенні, коли норма розглядається не як будь-які правила для дій, а тільки такі, які регулюють соціальну поведінку людей, взаємовідносини між особистістю і суспільством. Таким чином, мова йде про норми соціальні. Система соціальних норм є мірою діяльності, спрямованої на задоволення людиною своїх потреб, інтересів, на досягнення певних цілей. Вона окреслює межі допустимого, зумовлює санкції за відхід від них. Всі соціальні норми вимагають або утримання від певних дій, або активне здійснення тих чи інших дій. Отже, відхиленням від норми можна вважати невідповідність поведінки або розвитку особистості суспільним вимогам. Таку поведінку прийнято називати девіантною.

Соціальні норми (правові, моральні, етичні) закріплені у відповідних документах. На жаль, вся історія людства свідчить про те, що законодавче закріплення норм ще не забезпечує узгодженої з цими нормами поведінки. На всіх без винятку етапах розвитку людського суспільства мали місце випадки свідомого порушення норм поведінки окремими громадянами, тобто прояви девіантної поведінки. Сьогодні посилюється тенденція до збільшення кількості порушень норм і правил поведінки, що в значній мірі пов'язано з тими складними політичними, соціально-економічними умовами, які склалися в суспільстві. Особливо небезпечною є тенденція до зростання девіантних проявів серед неповнолітніх, оскільки зазвичай за відсутності своєчасної реакції на них з боку батьків, учителів, громадськості, правоохоронних органів, вони можуть набувати систематичного характеру, сприяти поглибленню соціальної деформації особистості.

Тому пошук шляхів профілактики девіантної поведінки неповнолітніх є надзвичайно актуальною проблемою сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню проблеми девіантної поведінки неповнолітніх та її профілактики приділяють увагу представники різних галузей науки – генетики, медицини, психології, педагогіки, соціології, кримінології, соціальної роботи та ін. Зокрема, психолого-педагогічні аспекти проблеми вивчали вітчизняні вчені: Б.Баєв, В.Татенко, Т.Титаренко, З.Зайцева, І.Дьоміна, Н.Максимова М.В.Синьов, Фіцула та ін. Правові аспекти досліджували: М.Костицький, В.Нор, М.Синьов, О.Тузов та ін. Медичні аспекти розкриті в роботах: В.Лебединського, О.Селецького, С.Тарарухіна та ін. З останніх досліджень варто відзначити дослідження О.Бачової (девіантна поведінка як засіб самоствердження підлітків), А.Педорич (девіантна поведінка неповнолітніх і молоді в Україні), В.Оржеховської (превентивна педагогіка), І.Парфанович (девіантна поведінка дівчат) та ін. Досвід превентивної роботи з неповнолітніми в США, зокрема в заміських літніх таборах, вивчений в Україні недостатньо.

Мета статті – виявити особливості превентивної роботи з неповнолітніми в умовах літніх заміських таборів США. **Методи** дослідження – теоретичні (вивчення наукових джерел, аналіз, синтез, конкретизація, абстрагування, узагальнення).

Виклад основного матеріалу. Негативний вплив різних чинників: економічних (зниження зарплатної плати, інфляція), соціальних (наявність і поширення в суспільстві наркотичних речовин і алкоголю), психологічних (материнська депривація, сімейні конфлікти, стреси) зумовив зростання в США кількості неповнолітніх, схильних до девіантної (делінквентної) поведінки [1]. В середині ХХ століття в американській науковій літературі часто почав вживатися термін «children at risk» – діти групи ризику, який стосувався саме цієї категорії дітей і підлітків.

Аналізуючи праці науковців, можна зробити висновки, що поняття «діти групи ризику» вживається в американській психолого-педагогічній літературі в якості всеосяжного терміну, що охоплює такі категорії дітей як: «конфліктні підлітки» (Г.Рейнерт); «діти із затримками розвитку» (Е.Боуер); «діти з емоційними розладами» (Г.Рейнерт); «діти з порушеннями в

поведінці» (Д. Куффман); «проблемні діти з малозабезпечених родин» (М. Катц); «підлітки з порушеною адаптацією до соціального середовища» (С. Улман); «діти з девіантною поведінкою» (Д. Матца); «діти-делінквенти» (А. Коен); «діти етнічних меншин» (Дж. Бенкс); «діти гетто» (У. Уілсон) та ін.

Для різних категорій дітей, об'єднаних у загальну групу ризику, характерні деякі специфічні соціально-педагогічні особливості, прояв яких має негативний вплив як на особистісний розвиток самої дитини, так і на її однолітків.

До соціально-педагогічних особливостей дітей групи ризику американські дослідники відносять такі як: психічна нестійкість, порушення параметрів фізичного розвитку, різні ступені соціальних відхилень у поведінці підлітків, що викликають різке несхвалення навколишніх (нечесність, вживання в мові нецензурних виразів, бійки і т.д.), відхилення в адаптації до навколишнього середовища, важке матеріальне становище родини-батьків підлітка, що сприяє формуванню в дитини негативних рис характеру (заздрість, жорстокість, нечесність, схильність до насильства і т.д.), відсутність належного виховання з боку батьків.

Наявність значної кількості дітей групи ризику, схильних до девіантної поведінки, зумовила пошук оптимальних шляхів організації превентивної роботи з ними [2]. Результатом цього пошуку, зокрема, стала розробка програм корекції поведінки неповнолітніх в умовах літніх заміських таборів, що й стало підставою для формування й подальшого розвитку мережі заміських таборів для дітей усіх соціальних груп. Метою збільшення числа заміських таборів було визначено повноцінний розвиток особистості підлітків з різних соціальних груп: дітей з проблемами в розвитку, дітей різних конфесій, дітей з малозабезпечених і неблагополучних родин, мігрантів та ін. Характерною рисою розвитку табірної мережі США слід визнати появу різних типів заміських таборів, діяльність яких спрямована на відновлення здоров'я дітей, розширення їх світогляду, додаткове одержання освіти в нетрадиційних формах, конфесійне виховання, а також корекцію поведінки підлітків, їх успішну соціалізацію, професійне самовизначення тощо [3-5].

Заміські табори для дітей і підлітків такої соціальної категорії як «група ризику» виділилися у окремий тип (корекції поведінки проблемних дітей) у другій половині ХХ століття, хоч багато проблемних дітей перебувають також у звичайних літніх заміських таборах.

Створена в США система заміських таборів для дітей групи ризику була визнана американськими вченими однією з найбільш важливих складових частин Ліги Соціального Забезпечення Дітей Америки. Найважливішою функцією соціального захисту дітей з неблагополучних родин, реалізованої в заміських таборах подібного типу, стало надання проблемним підліткам можливості безкоштовного перебування в цих таборах, їх морального і фізичного оздоровлення. Фінансування заміських таборів корекції поведінки дітей групи ризику здійснюється з різних джерел: державне фінансування, спонсорські внески заможних приватних осіб, видагних політичних і суспільних діячів, артистів, представників конфесійних фондів, за рахунок державних субсидій та ін.

Літні заміські табори для дітей групи ризику стали істотною частиною освітньої системи США, яка постійно модернізується. Можна відзначити деякі важливі риси, що характеризують мережу заміських таборів США для дітей групи ризику:

– варіативність і різноманітність таборів, як за організаційною структурою, так і за змістом діяльності, що забезпечує дитині право вибору;

– організація додаткового неформального спілкування між дітьми й дорослими, що є засобом передачі соціокультурного досвіду;

– матеріально-ресурсне забезпечення, близькість до природи, що дозволяє ефективно використовувати програму гармонійного розвитку особистості;

– проживання в малій групі однолітків, що сприяє розвитку в дитини вміння жити й співробітничати в колективі;

– орієнтація на інтереси дитини, що забезпечує розвиток допитливості в дітей групи ризику, стимулювання й підвищення творчих і пізнавальних інтересів дітей.

Сучасна американська практика організації відпочинку й корекційно-виховної роботи з проблемними дітьми в заміських таборах з метою профілактики їх девіантної поведінки свідчать про те, що ця робота заснована на концепції гуманістичного виховання і опирається на теоретичні положення філософії екзистенціалізму та ідеї видатних представників гуманістичної психології (К. Роджерса, А. Маслоу, А. Комбса та ін.). Для гуманістичного виховання, насамперед, характерне створення в заміському таборі психологічно сприятливої атмосфери індивідуального розвитку кожного вихованця. Це передбачає приділення максимальної уваги емоційним аспектам спілкування і взаємодії дорослого й вихованця, з опорою на систему позитивних емоцій кожної дитини. В результаті позитивного доброзичливого ставлення дорослих та однолітків до кожного із проблемних підлітків у них відбувається підвищення самооцінки, що сприяє всебічному гармонійному розвитку особистості дитини, більш повному розкриттю її творчого потенціалу, формуванню індивідуальності й незалежності в судженнях; відбувається засвоєння позитивного досвіду, з'являється почуття впевненості в схваленні соціально-значимих учинків.

Поряд з гуманістичною психологією, в основі проєктування програм корекції поведінки дітей групи ризику чільне місце посідають концепції таких напрямків у сфері освіти як:

– «навчання за допомогою дій» (Д. Дьюї). Ця концепція поклала початок розвитку інноваційних методів і технологій виховно-освітньої діяльності заміських таборів США, їх програм і напрямків, найбільш ефективним з яких визнано «освіту поза стінами школи». Передбачає створення в заміських таборах сприятливого соціального середовища для розширення життєвого досвіду підлітка, а також для одержання нових знань;

– «суспільне виховання» (Дж. Балтідон). Ця концепція спрямована на підготовку дітей групи ризику до соціального спілкування, адаптацію до нормального життя в суспільстві, сприяння ефективному індивідуально-особистісному розвитку і професійному самовизначенню підлітків. Соціально-педагогічні програми заміських таборів для дітей групи ризику, розроблені за принципом «суспільного виховання» дають можливість молодим людям зробити перехід від підліткового віку до реального життя дорослої людини, брати активну участь у продуктивній діяльності в ролі дорослого, спілкуванні. Яскравим прикладом багатьох програм, реалізованих в умовах заміських таборів, в основі яких лежать розглянуті концепції, є програми «Заміські Табори», «Дружні Міста». Розгляд змісту основних програм корекції поведінки дітей групи ризику дозволяє зробити висновки, що, незважаючи на різні завдання, напрям-

ки, умови реалізації програм, усі вони спрямовані на корекцію поведінки дітей групи ризику, забезпечення безпеки їх здоров'я, середовища проживання, визначення умов досягнення позитивних змін у поведінці й ціннісних установках, формування навичок взаємодії, організацію продуктивного спілкування і діяльності дітей.

Як показало дослідження, існують специфічні особливості реалізації програм корекції поведінки дітей групи ризику:

– *організаційні особливості* – мається на увазі наявність хорошої матеріальної бази, що дозволяє керівникам заміських таборів вибрати максимально сприятливе місце розташування табору (в екологічно чистій, мальовничій заміській місцевості, на березі озера/моря, далеко від стресових ситуацій великих міст); раціональне планування території табору; необхідна кількість персоналу й добір педагогічного складу, що пройшов конкурсний відбір для участі в програмах корекції поведінки дітей групи ризику; диференційований підхід до відбору дітей для участі в корекційно-виховних програмах, який полягає в організації психолого-педагогічного супроводу відповідно до категорій дитячих потреб, ступеня їх соціальної дезадаптації й необхідності надання різних видів соціальної допомоги й підтримки;

– *психолого-педагогічні особливості* реалізації корекційних програм у заміських таборах передбачають залучення полі етнічного і різностатевого складу педагогічного колективу табору, що забезпечує, на думку фахівців, крос-культурне спілкування дітей і дорослих, сприяє розширенню світогляду, формуванню в них поважного ставлення до представників інших національностей і рас, віросповідання, розвитку навичок продуктивного спілкування з ними; присутність «чоловічого стилю» у вихованні дітей є важливою умовою для повноцінного розвитку дітей, особливо з неповних родин; розподіл дітей групи ризику в одностатеві малі групи сприяє проведенню такої корекційної роботи, яка більшою мірою зорієнтована на статево-рольові особливості поведінки хлопчиків і дівчаток. Практика показує, що саме одностатеві й одновікові групи дають можливість максимально враховувати як статево-рольові, так і індивідуально-психологічні особливості дітей і підлітків групи ризику, стимулювати морально-ціннісні форми і способи поведінки, індивідуалізувати виховний вплив у групі;

– *до технологічних особливостей* відносять систему стимулів, які передбачають відповідну організацію превентивної корекційно-виховної діяльності з неповнолітніми, зорієнтованої на вікові, індивідуально-психологічні, статеві, етнічні та інші особливості виділених груп дітей. Як правило, в основі способів організації діяльності дітей лежать методи переконання, спонування, вправи, особистого прикладу вожатого, цілеспрямованого створення виховних ситуацій, забезпечення успіху в справах, що доручаються, і позитивній оцінці досягнень кожної

дитини. Не менш істотним є систематичне проведення спеціальних тренінгів спілкування, на яких діти вчаться проектувати свій індивідуальний стиль взаємин з однолітками й різними категоріями дорослих, відповідно до вимог культури й етики; а також тренінги особистісного росту, на яких підлітки освоюють елементарні навички самопізнання, саморегуляції поведінки й діяльності. Таким чином, специфічні особливості програм заміських таборів для дітей групи ризику спрямовані не тільки на корекцію негативних особистісних властивостей підлітка, але й на прояв кращих індивідуально-психологічних якостей кожного вихованця, закріплення їх через механізми суспільного схвалення як інваріанта соціально-моральної поведінки вихованців.

Як правило, корекційно-реабілітаційна робота здійснюється в процесі взаємодії педагогічного колективу й співтовариства дітей. Основу цієї взаємодії становить організація різносторонньої корекційно-реабілітаційної діяльності:

а) у вигляді загальних табірних заходів, окремих видів і форм, розрахованих на стимулювання, формування й закріплення позитивних навичок культури поведінки підлітків, розвитку в них відповідної мотивації, адекватне прийняття самого себе, професійно-особистісного самовизначення і т.д.;

б) системи тренінгів, що коригують проблеми спілкування, які виникають у дітей, як наслідок нагромадження дітьми негативного досвіду поведінки, а також системи тренінгів особистісного росту, що навчають дитину проектуванню індивідуальних технологій участі в спільних справах, спілкуванні з дорослими протягом табірної зміни, а також умінням і навичкам саморегуляції й самооцінки своєї поведінки;

в) у вигляді побудови системи суспільного схвалення індивідуально-особистісних успіхів, досягнення яких розкриває сильні морально-ціннісні і соціально затребувані особистісні якості підлітків.

Таким чином, побудова ефективної цілісної системи стимулювання й регулювання власних особистісних проявів, досягнень і успіхів забезпечує кожній дитині і підліткові відповідний рівень автономізації від колишнього негативного соціального досвіду, відчуження від традицій педагогічно недоцільно організованого середовища життєдіяльності, а також прагнення до присвоєння зразків схвалюваної поведінки. Велику роль в американських таборах у цьому процесі відіграє особистий приклад вожатого, його професійно-педагогічна майстерність, багатство й змістовність особистості, строга регламентація табірної життя й система вимог дотримання правил життя в заміському таборі.

Висновок. Отже, на сьогодні в США функціонує добре розвинена мережа заміських літніх дитячих таборів, де створені всі необхідні умови для успішної превентивної роботи з дітьми і підлітками, схильними до девіантної поведінки. Питання організації виховання дітей групи ризику в таких таборах вимагають подальшого дослідження.

Список використаної літератури

1. Holt J. How children fail. Harmondsworth: Penguin books, 1997. 187 p.
2. Reinert H.R. Children in conflict: educational strategies for the emotionally disturbed and behaviorally disordered. Columbus: Marrill, 2007. 147 p.
3. Carlson R.E. The values of camping. New York: American Camping Association, 1995. 102 p.
4. Mason B.S. Camping and education. New York: Prentice-Hall, 2005. 112 p.
5. Sharp L.B. What is outdoor education: a book of readings. Mineapolis: Burgess Publishing Company, 2008. 172 p.

References

1. Holt, J. (1997). *How children fail*. Penguin books.
2. Reinert, H.R. (2007). *Children in conflict: educational strategies for the emotionally disturbed and behaviorally disordered*. Marrill.
3. Carlson, R.E. (1995). *The values of camping*. American Camping Association.

4. Mason, B.S. (2005). *Camping and education*. Prentice-Hall.
5. Sharp, L.B. (2008). *What is outdoor education: a book of readings*. Burgess Publishing Company.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2023 р.
Стаття прийнята до друку 04.04.2023 р.

Bondar Tamara

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Department of Pedagogy of Preschool, Primary Education and Educational Management
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

ACTIVITIES OF COUNTRY SUMMER CAMPS OF THE USA IN THE SYSTEM OF PREVENTION OF DEVIANT BEHAVIOR OF THE MINORS

Abstract. The article deals with issues of preventive work with minors in country camps in the USA. It is noted that in any society there is a certain system of norms and rules of behavior, the observance of which is mandatory for all members of society. A deviation from the norm can be considered the non-compliance of behavior or personality development with social requirements. Such behavior is usually called deviant. Social norms (legal, moral, ethical) are fixed in the relevant documents. However, legislative consolidation of norms does not yet ensure behavior consistent with these norms. At all stages of the development of human society, without exception, there were cases of conscious violation of norms of behavior by individual citizens, that is, manifestations of deviant behavior. Today the number of violations of norms and rules of behavior is increasing, which is largely connected with the complex political, socio-economic conditions that have developed in society. The tendency towards the growth of deviant manifestations among children is especially dangerous, because usually in the absence of a timely reaction to them on the part of parents, teachers, the public, and law enforcement agencies, they can acquire a systematic character and contribute to the deepening of the social deformation of the personality. Therefore, the search for ways to prevent deviant manifestations among minors is an urgent problem. In this regard, the experience of the USA, where successful work with minors in summer country camps is carried out, is interesting. The purpose of the article is to reveal the peculiarities of preventive work with minors in summer country camps in the USA. The used theoretical research methods (analysis, synthesis, concretization, abstraction, generalization) made it possible to find out that in the USA today there is a wide network of suburban summer camps to ensure preventive work with minors prone to deviant behavior. Country summer camps for at-risk children have become an essential part of the US educational system, which is constantly being modernized. They work according to specially developed correctional programs, the implementation of which takes place in the process of conducting general camp activities, a system of special trainings, a system of approving individual successes of pupils, which contributes to the formation of positive behavior skills, productive interaction with adults and peers, and an adequate attitude to reality.

Key words: minors, deviant behavior, summer country camps, prevention, correction, children at risk, USA.